

Relationele en Seksuele Vorming: doelenlijst voor het maken van een leerlijn

Bedoeling

Deze doelenlijst is bedoeld als inspiratiebron voor het opstellen van een schooleigen leerlijn Relationele en Seksuele Vorming (RSV) voor het gewoon basisonderwijs. De doelen werden ingedeeld in 7 thema's die relevant zijn voor kleuters en lagere schoolkinderen.

Doelen kunnen in dit document eenvoudig worden toegewezen aan een bepaalde graad op school. Achteraf kunnen de doelen gekopieerd worden naar het document 'RSV basisschool – 5. de leerlijn'. Zo heeft een leerkracht in één handig document samen wat in diens graad wordt verwacht op vlak van RSV.

Goed om weten

Bij sommige doelen is het bijhorende ontwikkelingsdoel of de bijhorende eindterm aangegeven. Wanneer al deze doelen worden opgenomen in de uiteindelijke leerlijn, worden gegarandeerd alle meest relevante ontwikkelingsdoelen en eindtermen (ODET) met betrekking tot RSV nagestreefd. Er werd bij het opstellen van dit document gewerkt met de ODET die van kracht waren in december 2020.

Niet alle doelen in dit document hoeven in de leerlijn van de school te belanden. Om een zo breed mogelijke aanpak van RSV te garanderen, raden we echter aan weinig doelen te schrappen. Doelen kunnen geherformuleerd worden in functie van de context van de school. Houd er rekening mee dat deze herformulering mogelijk met zich meebrengt dat een bijhorend OD of ET niet meer van toepassing is. Anderzijds staat het de school vrij om zelf andere doelen toe te voegen.

Verklaring van de verschillende kolommen en afkortingen.

Voor elk thema werd de overzichtstabel ingedeeld in volgende kolommen:

doel	ODET	info	leeftijd	klassen

Doel: het doel zelf, dat kan worden opgenomen in de leerlijn.

ODET: de code van het bij het doel horende ontwikkelingsdoel of de bijhorende eindterm. Hierbij werden volgende afkortingen gebruikt: OD (ontwikkelingsdoel), ET (eindterm), MM (Mens en Maatschappij), WT (Wetenschappen en Techniek), SV (Sociale vaardigheden), ICT (Informatie- en communicatietechnologie).

Voorbeeld: 'OD MM 1.1' staat voor 'Ontwikkelingsdoel Mens en Maatschappij 1.1'. De bijhorende betekenis kan gevonden worden in het document 'leerlijn RSV basisschool ontwikkelingsdoelen en eindtermen gewoon basisonderwijs'.

Info: verwijzingen naar lesmateriaal dat kan gebruikt worden om dit doel te bereiken. De afkorting 'K2B' staat voor de werkmap 'k Zag 2 beren van Sensoa'. Die kan je gratis downloaden via deze pagina: www.sensoa.be/materiaal/k-zag-2-beren-werkmap (In deze werkmap staat vanaf p. 8.9 een overzicht van de activiteiten per leeftijd). De afkorting 'SudK' staat voor de website schooluitdekast.be. Ook daar vind je een pak materiaal dat je gratis kan downloaden. Uiteraard zijn er daarnaast nog tal van andere materialen. Vul gerust aan met wat je zelf kent.

Leeftijd: Deze kolom is per doel ingedeeld in 3 vakjes, die een suggestie geven voor een passende leeftijd om aan dit doel te werken. Staat er een kruisje in het eerste vakje, dan is dit doel geschikt voor kleuters. Een kruisje in het tweede vakje betekent: geschikt voor jonge lagere schoolkinderen (1^e tot 3^e leerjaar). Een kruisje in het derde vakje betekent: geschikt voor oudere lagere schoolkinderen (4^e tot 6^e leerjaar). Deze aanduiding is enkel richting gevend! Meer informatie over de seksuele ontwikkeling van kinderen kan gevonden worden in het document 'RSV basisschool – 2. seksuele ontwikkeling van kinderen'.

Klassen: In deze kolom wijs je een doel toe aan een bepaalde graad voor jullie schooleigen leerlijn. Wij raden aan te werken met 5 niveaus: jongere kleuters (K0, K1), oudere kleuters (K2, K3) en eerste, tweede en derde graad van de lagere school. Achteraf kunnen graadscolllega's onderling de doelen per klas verdelen, onder andere op basis van hun eigen sterktes en het materiaal dat ze in de klas hebben.

1. Mijn lichaam

<i>doel</i>	<i>ODET</i>	<i>info</i>	<i>leeftijd</i>			<i>klassen</i>
Alle zichtbare delen van het eigen lichaam benoemen.	OD MM 4.1		x			
Alle zichtbare lichaamsdelen van kinderen en volwassenen van de verschillende geslachten benoemen.	OD MM 4.1	K2B p. 2.7 Vrouwen en mannen	x			
De zichtbare verschillen tussen kinderen en volwassenen benoemen.		K2B p. 2.7 Vrouwen en mannen	x			
De functie van de zichtbare lichaamsdelen uitleggen.	OD WT 1.7		x			
Uiterlijke verschillen en gelijkenissen tussen mensen benoemen.		K2B p. 2.6 Verschillen en gelijkenissen	x			
Weten wanneer en op welke plekken het oké is om bloot te zijn.		K2B p. 2.4 In bad	x			
Hun lichaam op een veilige, leeftijdsadequate manier verzorgen.	OD WT 1.11	K2B p. 2.4 Vuil-proper K2B p. 4.11 Van vieze vent naar propere prins	x	x	x	
Het eigen geslachtsdeel benoemen met een passend woord.			x	x		
Weten dat meisjes en jongens verschillende geslachtsdelen hebben.			x			
De woorden penis en vagina kennen en passend gebruiken.					x	
De inwendige en uitwendige geslachtsdelen van mannen aanduiden op een tekening (minimaal: penis, voorhuid, teelballen, balzak, prostaat).		K2B p. 4.9 Geslachtsdelen en p. 4.10 Man en vrouw vanbinnen Ketnet Dr. Bea Show afl. 3 (penis) en 4 (vagina).			x	

De inwendige en uitwendige geslachtsdelen van vrouwen aanduiden op een tekening (minimaal: eierstokken, eileiders, baarmoeder, vagina, schaamlippen). Ook het plasgaatje benoemen.		K2B p. 4.9 Geslachtsdelen en p. 4.10 Man en vrouw vanbinnen			x	
De functie van de gekende geslachtsdelen omschrijven.					x	
Weten dat sommige kinderen (op biologisch vlak) een beetje jongen en meisje tegelijk zijn.			x	x	x	
Mensen met biologische kenmerken die niet eenduidig als man of vrouw te classificeren zijn, benoemen als mensen met een intersekse-conditie.					x	
Besnijden bij jongens omschrijven als het wegsnijden van de voorhuid.				x		
Uitleggen waarom sommige jongens worden besneden.	ET MM 2.8			x		
Respectvol over lichaams- en geslachtsdelen praten.	ET SV 1.2		x	x	x	
Pesten noch discrimineren op basis van uiterlijke kenmerken.	ET SV 1.2		x	x	x	
Omschrijven welke fysieke veranderingen de puberteit met zich meebrengt bij zowel jongens als meisjes.	ET WT 1.10	K2B p. 4.3 Max en Maxima en p. 4.4 Onderbroekenspel Ketnet Dr. Bea show, afl. 7: puberteit en afl. 9: borsten			X	
Uitleggen wat menstruatie is.		K2B p. 3.7 Wat is menstruatie			x	

De menstruatiecyclus eenvoudig beschrijven.		K2B p. 3.7 Het rad van bloed			x	
Verschillende manieren kennen om menstruatie op te vangen.		K2B p. 4.13 Regels bij regels			x	
Weten waar ze terecht kunnen met vragen over de menstruatie.	ET SV 1.4				x	
Omschrijven welke emotionele veranderingen de puberteit met zich mee kan brengen.	ET WT 1.10	Ketnet Dr. Bea show, afl. 7: puberteit			x	
Omschrijven welke relationele veranderingen de puberteit met zich mee kan brengen (relatie tegenover ouders, verliefdheid, ...)	ET WT 1.10	Ketnet Dr. Bea show, afl. 7: puberteit			x	
Weten dat ontwikkeling in de puberteit bij iedereen heel verschillend verloopt, zowel fysiek, emotioneel als relationeel.	ET WT 1.10	Ketnet Dr. Bea show, afl. 9: borsten			x	
Vragen, twijfels en/of emoties in verband met de puberteit op een passende manier uiten.	ET SV 1.4				x	

2. Gender

<i>doel</i>	<i>ODET</i>	<i>info</i>	<i>leeftijd</i>			<i>klassen</i>
Even respectvol omgaan met jongens als meisjes, mannen als vrouwen.	ET SV 1.2		x	x	x	
Mensen als gelijkwaardig beschouwen, ongeacht hun geslacht.	ET MM 2.13 en SV 1.2		x	x	x	
Vormen van afwijzend of waardierend reageren op het anders-zijn van mensen herkennen.	OD MM 2.4		x	x	x	
Kritisch nadenken over waarom speelgoed enkel voor jongens of meisjes zou zijn.			x	x		
Inzien dat er niet zoiets is als jongens- en meisjesspeelgoed. Iedereen kan met alle speelgoed spelen.				x		
Inzien dat veel aan mannen of vrouwen toegeschreven uiterlijke eigenschappen (bv. haarlengte, kledij, ...) cultureel-sociaal bepaald en veranderlijk zijn.		K2B p. 2.5 Mijn lichaam Lou-boeken (K. Amant) boek: Jules&Marie flip-flap-boek (A. Berebrouckx) SudK: methodiek M/V/X: Wat zegt een foto? SudK: lesbundel bij 'Gelukkige vaderdag, Silvie': lesprikkel 4 (creatief met foto's)	x	x	x	
Inzien dat ideeën over verschillen tussen mannen en vrouwen op vlak van denkwijze, hobby's, beroepen, ... deels tijds-, plaats- en dus cultuurgebonden zijn. Inzien dat ze voortdurend evolueren.		SudK: lesbundel bij 'Gelukkige vaderdag, Silvie': lesprikkel 5 (filosofisch gesprek)		x	x	
Inzien dat er gemiddelde verschillen bestaan tussen vrouwen en mannen, maar dat de gemiddelde gelijkenissen groter zijn.					x	

Weten dat je als jongen ook kan houden van dingen die gemiddeld meer door meisjes worden gedaan en daarom niet minder een 'echte' jongen bent (idem voor meisjes).		ketnet: Ridder Muis (animatiereeks) boeken: Julian is een zeemeermin (J. Love), De jongen in de jurk (D. Walliams), Lou-boeken (K. Amant), De ridder die niet vechten wilde (H. Docherty)	x	x	x	
Inzien dat mensen in grote mate kunnen afwijken van bepaalde, gemiddelde eigenschappen die worden toegeschreven aan hun geslacht.		boek: De avonturen van de dappere ridster (J. Schotveld)		x	x	
Weten dat in ons land alle beroepen openstaan voor alle geslachten.		SudK: bundel 'Lou op weg naar school', activ. 8 (beroepen) en 9 (Ik kan worden wat ik wil)	x	x	x	
Weten dat je geslacht en je genderidentiteit (de mate waarin je jezelf ziet als vrouw, man of een andere bij jou passende term) twee verschillende kenmerken van jezelf zijn.		boek: Kussen helpt niet (F. Bambust) SudK: lesbundel bij 'Gelukkige vaderdag, Silvie': inleiding			x	
Weten dat bij de meeste mensen geslacht en genderidentiteit grotendeels overeenkomen.					x	
Weten dat sommige meisjes zich eerder een jongen (of 'anders' voelen) en omgekeerd.		SudK: lesbundel bij 'Gelukkige vaderdag, Silvie': lesprikkel 6 (een gendervariant kind)		x	x	
Mensen wiens geslacht en genderidentiteit grotendeels overeenkomen, benoemen als cisgender. Mensen wiens geslacht en genderidentiteit grotendeels verschillen, benoemen als transgender.		Boeken: Gelukkige vaderdag, Silvie (B. Minne), Het lammetje dat een varken is (P. Lammers), Zeven dubbeltjes en een trein (F. Bambust) SudK: lesbundel bij 'Gelukkige vaderdag, Silvie': lesprikkel 6 (een gendervariant kind)			x	
Weten dat genderidentiteit kan evolueren, je leven lang.					x	
Weten dat je geslacht niet zomaar kan veranderen.			x			

Mensen als gelijkwaardig beschouwen, ongeacht hun genderidentiteit en wat ze daarvan tonen (genderexpressie).				x	

3. Gezinsvormen en voortplanting.

<i>doel</i>	<i>ODET</i>	<i>info</i>	<i>leeftijd</i>			<i>klassen</i>
Weten dat er verschillende gezinsvormen zijn.	OD MM 2.3 en 2.5	K2B p. 6.20 Onder één dak SudK bundel 'Lou op weg naar school' act. 4: Gezinnen in alle maten en vormen SudK bundel 'Lou in het herfstbos' act 9: Verstopt	x	x		
De samenstelling van het eigen gezin beschrijven.	OD MM 2.3	SudK bundel 'Lou op weg naar school' act. 4: Gezinnen in alle maten en vormen	x	x		
De samenstelling beschrijven van diverse gezinnen op prenten, op foto's of uit een verhaal.	OD MM 2.3	K2B p. 6.20 Onder één dak SudK bundel 'Lou op weg naar school' act. 4: Gezinnen in alle maten en vormen	x			
In het kader van het beschrijven van een gezin volgende termen verklaren: alleenstaand, eenoudergezin, tweeoudergezin, nieuw samengesteld gezin, trouwen, samenwonen, scheiden, plusouder (-papa, -mama), adoptie, pleegzorg, familie.		K2B p. 6.22 Scheiden		x	x	
Verschiedende manieren benoemen waarop een kind in een gezin kan terechtkomen.		Boek: Lance & Lot zoeken zich rot (L. de Haan)	x	x	x	
Weten dat sommige mensen liefst alleen wonen en anderen samen.				x		
Weten dat een koppel kan bestaan uit mensen van een verschillend geslacht of hetzelfde geslacht.				x		
Alle gezinsvormen als gelijkwaardig beschouwen.	ET SV 1.2		x	x	x	
Respectvol in dialoog gaan over hoe in onze maatschappij naar verschillende gezinsvormen wordt gekeken.	ET MM 2.7				x	

Weten dat sommige mensen kinderen willen en anderen niet.		Boek: 'Het grote papa, mama, broertje, zusje boek' (Ros Asquith)			x	
Argumenteren waarom ze zelf al dan niet kinderen willen.					x	
Op een respectvolle manier met elkaar in dialoog gaan over het al dan niet willen van kinderen.					x	
Weten dat ideeën over het al dan niet kinderen krijgen, het aantal kinderen in een gezin, opvoeding en dergelijke meer, ook sociaal, cultureel en tijdsgebonden zijn.	ET MM 2.8	K2B p. 6.24 Relatieculturen K2B p. 6.25 Trouwen vroeger en nu Boek: 'Het grote papa, mama, broertje, zusje boek' (Ros Asquith)			x	
Weten dat een kindje groeit in de buik van een vrouw.	OD WT 1.5 en 1.6	K2B p. 2.13 Van ei tot baby Boek: Het ei van mama (Babette Cole)	x	x		
Weten dat een kindje groeit in de baarmoeder.					x	
Weten dat om een kindje te maken een eitje van een vrouw en een zaadje van een man nodig zijn.		Boek: 'Het grote papa, mama, broertje, zusje boek' (Ros Asquith)	x	x		
Met eigen woorden uitleggen wat 'zwanger zijn' betekent.	OD WT 1.6		x			
In het kader van een zwangerschap volgende termen met eigen woorden omschrijven: navelstreng, moederkoek, bevalling.					x	
Met eigen woorden omschrijven hoe een kindje groeit in de buik en geboren wordt.		K2B p. 3.5 Sst, hier groeit een baby en Geboorte Boek: Het ei van mama (Babette Cole)	x	x	x	
Verschillende manieren benoemen om zwanger te raken.		Boek: 'Het grote papa, mama, broertje, zusje boek' (Ros Asquith)			x	

Eenvoudig, met eigen woorden omschrijven hoe een man en een vrouw meestal een kindje kunnen verwekken. Hierbij de betrokken uitwendige en inwendige geslachtsdelen en hun rol passend benoemen.		K2B p. 3.2 Waar komen de kindjes vandaan?			x	
Seks tussen een man en een vrouw benoemen als de meest voorkomende manier om een kindje te verwekken.					x	
Eenvoudig enkele redenen opsommen waarom het een man en een vrouw niet altijd lukt om op deze manier kinderen te verwekken. Weten dat medische wetenschap voor een deel van deze gevallen oplossingen biedt.		K2B p. 3.3 Mensenbaby in de maak			x	
Eenvoudig, met eigen woorden uitleggen hoe IVF (in-vitro fertilisatie) werkt.					x	
Eenvoudig, met eigen woorden uitleggen hoe kunstmatige inseminatie werkt.					x	
Weten dat een zwangerschap normaal gezien ongeveer 9 maanden duurt.					x	
Met eigen woorden uitleggen wat een tweeling is.				x	x	
Het verschil tussen eeneiige en twee-eiige tweelingen omschrijven.					x	

4. Grenzen en weerbaarheid

<i>doel</i>	<i>ODET</i>	<i>info</i>	<i>leeftijd</i>	<i>klassen</i>
-------------	-------------	-------------	-----------------	----------------

Benoemen welke aanrakingen (waar, van wie, wanneer) ze fijn en niet fijn vinden.	ET MM 1.2	K2B p. 2.8 Een voelkoffer K2B p. 6.21 Hoe doen we het thuis K2B p. 7.1 Aanrakingen	x	x	x	
Verwoorden hoe je kan aangeven iets niet leuk te vinden.	OD MM 1.8	K2B p. 2.9 Een speciale behandeling K2B p. 2.9 Ja- en neen-gevoelens K2B p. 7.1 Stoplichten K2B p. 7.2 NEE zeggen	x	x	x	
Duidelijk communiceren over de eigen grenzen, zowel verbaal als non-verbaal.	OD MM 1.3 en 1.8; ET MM 1.3 en SV 1.7	K2B p. 2.11 Mijn lijf is van mij K2B p. 7.2 NEE zeggen Ketnet Dr. Bea show, afl. 5: grenzen aangeven SudK bundel 'Lou viert carnaval', act. 5: taal zonder woorden	x	x	x	
De grenzen van anderen spontaan respecteren.	OD MM 1.7	K2B p. 2.9 Een speciale behandeling	x	x	x	
Met hulp van een volwassene afspraken maken over het omgaan met elkaars grenzen en die ook naleven.	OD MM 1.9 en 1.10		x	x		
Met leeftijdsgenoten, zonder directe hulp van een volwassene, afspraken maken over het omgaan met elkaars grenzen en die ook naleven.	ET SV 1.7			x	x	
Weten dat wat door de ene als onprettig of grensoverschrijdend wordt ervaren, door een ander wel als prettig of niet grensoverschrijdend kan worden ervaren.	OD MM 1.6		x	x	x	
Verwoorden waarom ze bepaald gedrag al dan niet grensoverschrijdend vinden.	OD MM 1.2 en 1.4 ; ET MM 1.4	K2B p. 2.11 Mijn lijf is van mij K2B p. 7.11 Magda?	x	x	x	
Verwoorden waarom ze bepaald gedrag in de ene situatie niet en in een andere situatie wel grensoverschrijdend vinden.	ET MM 1.2 en 1.4	K2B p. 7.11 Magda?		x	x	
Voorbeelden geven van gedrag dat sowieso grensoverschrijdend is.					x	

Het verschil tussen goede of leuke geheimen en slechte geheimen verwoorden.		K2B p. 7.3 Zakdoekje leggen, niemand zeggen		x		
Weten dat ze gevallen van mogelijk grensoverschrijdende aanrakingen best niet voor zichzelf houden.		K2B p. 7.4 Ik ga het zeggen		x	x	
Weten bij wie ze terecht kunnen met vragen of problemen over lichamelijke grenzen.	ET WT 1.20	K2B p. 7.13 Afwijkende seksvormen		x	x	
Durven hulp vragen.	ET SV 1.4	K2B p. 7.4 Ik ga het zeggen K2B p. 7.5 Een getuigenis	x	x	x	

5. Seks en masturbatie

<i>doel</i>	<i>ODET</i>	<i>info</i>	<i>leeftijd</i>	<i>klassen</i>
-------------	-------------	-------------	-----------------	----------------

Met eigen woorden omschrijven wat seks is.		K2B p. 5.2 Seks, wat is dat? Ketnet Dr. Bea show afl. 6: vrijen			x	
Weten dat seks zowel kan tussen mensen van een verschillend als hetzelfde geslacht.					x	
Weten dat mensen om verschillende redenen seks hebben, waaronder het tonen van liefde en het verwekken van kinderen.					x	
Weten dat veel mensen enkel seks hebben met iemand die ze al een hele tijd kennen en waar ze veel van houden.					x	
Weten dat de meeste mensen wachten tot later in hun tienerjaren om een eerste keer seks te hebben. Weten dat sommigen die eerste keer nog veel langer uitstellen of nooit seks hebben.					x	
Weten dat sommige mensen seks heel fijn vinden en anderen minder.					x	
Weten dat niemand je mag dwingen om seks te hebben.		K2B p. 7.11 Magda?	x	x	x	
Weten dat er wetten bestaan over seks (en kinderen).		K2B p. 7.11 Magda?			x	
Uitleggen waarom ze best nog een tijdje wachten met seks.					x	
Weten waar/bij wie ze terecht kunnen met vragen over seks.	ET SV 1.4				x	
Op een leeftijdsadequate, respectvolle manier met elkaar in gesprek gaan over seks.		K2B p. 5.4 Word een sekspert!			x	
Weten dat opvattingen over seks, de eerste keer, masturbatie en dergelijke meer ook sociaal en cultureel gebonden zijn.	ET MM 2.8				x	
Weten dat onbeschermde seks kan leiden tot een zwangerschap.					x	

Weten dat anticonceptiemiddelen ongewenste zwangerschappen kunnen voorkomen.		K2B p. 3.3 Mensenbaby in de maak K2B p. 3.10 Hoe veilig vrijen?			x	
Enkele anticonceptiemiddelen opsommen (minimaal: de pil, het condoom).		K2B p. 3.10 Hoe veilig vrijen?			x	
Weten dat onbeschermd seks kan leiden tot het overdragen van bepaalde ziektes, waaronder HIV.	ET WT 1.17 en 1.19				x	
Weten dat het condoom het risico op het oplopen van seksueel overdraagbare aandoeningen sterk verminderd.	ET WT 1.19				x	
Weten dat de (anticonceptie)pil niet beschermt tegen seksueel overdraagbare aandoeningen.					x	
Weten wat masturbatie is.					x	
Weten dat masturbatie geen negatieve gevolgen voor de gezondheid heeft.					x	
Weten dat niet alle, maar wel veel pubers en volwassenen masturberen.					x	

6. Relaties en gevoelens

<i>doel</i>	<i>ODET</i>	<i>info</i>	<i>leeftijd</i>			<i>klassen</i>
Denken na over wie ze zijn en verwoorden dit op een leeftijdsadequate manier.	ET SV 1.1	K2B p. 2.2 Wie is de ster?	x	x	x	

Herkennen bij zichzelf basisemoties als blij, boos, bang en verdrietig.	OD MM 1.1	SudK bundel 'Lou op weg naar school' act. 13: Gevoelens - expressie	x			
Verwoorden wat blij, boos, bang, verdrietig maakt.		SudK bundel 'Lou op weg naar school' act. 13: Gevoelens - expressie	x	x		
Herkennen bij zichzelf complexere emoties (variaties op blij-bang-boos-verdrietig, zenuwachtig, verbaasd, verlegen, ...).	ET MM 1.1			x	x	
Uiten gevoelens op een gezonde manier.	OD MM 1.1 ; ET MM 1.1		x	x	x	
Herkennen bij een ander gevoelens als blij, bang, boos, verdrietig en kunnen zich hierin inleven.	OD MM 1.5		x			
Herkennen bij een ander complexere emoties (variaties op blij-bang-boos-verdrietig, zenuwachtig, verbaasd, verlegen, ...) en kunnen zich hierin inleven.				x	x	
Inzien dat de mate waarin je met iemand verbonden bent, verschilt van persoon tot persoon.		K2B p. 6.1 Mijn relatiecirkel			x	
Omschrijven hoe je wel en niet omgaat met een persoon, op basis van hoe dicht die bij je staat.		K2B p. 6.2 Bij wie hoort wat			x	
Met eigen woorden uitleggen wat vriendschap is.		K2B p. 6.5 Vrienden en vriendinnen SudK bundel 'Lou op weg naar school' act. 12: Dikke vrienden	x	x	x	
Gaan op een positieve manier vriendschapsrelaties aan met andere kinderen.	ET SV 1.3	K2B p. 6.7 Vrienden maken en houden	x	x	x	
Inspanningen doen om een vriendschap te onderhouden.	ET SV 1.3	K2B p. 6.7 Vrienden maken en houden	x	x	x	

Lossen problemen en conflicten binnen een vriendschap op een gezonde manier op.			x	x	x	
Weten dat de duur van een vriendschap kan verschillen, van heel even tot jarenlang.				x	x	
Weten dat de intensiteit van een vriendschap kan verschillen, van oppervlakkig tot innig.				x	x	
Niet-exclusieve vriendschappen aangaan.					x	
Weten wat jaloezie is, het bij zichzelf en anderen herkennen en er op passende, leeftijdsadequate manier mee omgaan.				x	x	
Weten dat je niet heel veel vrienden moet hebben om gelukkig te zijn.					x	
Weten dat sommige kinderen graag veel samen willen spelen, terwijl anderen liever meer alleen zijn. Hier geen waardeoordeel over vellen.	OD MM 1.7		x	x		
Het verschil tussen plagen en pesten met eigen woorden omschrijven.		K2B p. 6.9 Pesten	x	x	x	
Weten waarom sommige kinderen pesten.		K2B p. 6.12 Een pestkop		x	x	
Pesten niet en keuren pestgedrag van anderen af.		K2B p. 6.9 Pesten	x	x	x	
Passend reageren wanneer ze vaststellen dat iemand wordt gepest.	ET SV 1.3	K2B p. 6.11 Pesten stoppen		x	x	
Passend reageren wanneer ze zelf worden gepest.	ET SV 1.7	K2B p. 6.11 Pesten stoppen	x	x	x	
Weten bij wie ze terecht kunnen wanneer ze zelf worden gepest.	ET SV 1.4		x	x	x	

Met eigen woorden uitleggen wat verliefdheid is.		K2B p. 2.20 Ik heb je lief K2B p. 6.15 Het grote vlinderspel Ketnet Dr. Bea show, afl. 2: verliefd	x	x	x	
Verwoorden hoe verliefdheid voor zichzelf voelt.		K2B p. 2.20 Ik heb je lief K2B p. 6.18 Chemie wordt leuk		x	x	
Weten dat iedereen verliefdheid op een wat andere manier ervaart.		K2B p. 6.15 Het grote vlinderspel			x	
Weten dat wie op iemand verliefd is, aanvankelijk vaak een te mooi beeld heeft van die persoon.					x	
Manieren opsommen om iemand beter te leren kennen.				x	x	
Weten dat verliefdheid meestal tijdelijk is en overgaat.					x	
Op een passende manier omgaan met gevoelens van verliefdheid.		K2B p. 6.15 Het grote vlinderspel	x	x	x	
Weten dat je zelf mag kiezen of je iemand vertelt verliefd op hem/hun/haar te zijn.				x	x	
Weten hoe je op een passende manier iemand kan vertellen verliefd op haar/hem/hun te zijn.		K2B p. 6.15 Het grote vlinderspel		x	x	
Weten hoe je op een passende manier iemand kan vertellen niet (meer) verliefd op haar/hem/hun te zijn.		K2B p. 6.15 Het grote vlinderspel		x	x	
Met eigen woorden omschrijven wat het is om een relatie te hebben.		Ketnet Dr. Bea show, afl. 1: kussen en afl. 2: verliefd			x	
Soorten relaties benoemen, zonder er een oordeel over te vellen.		K2B p. 6.3 Liever dan lief			x	
Respectvol en gevoelig omgaan met verliefdheden van anderen.	ET SV 1.2		x	x	x	

Weten dat je verliefd kan worden op iemand van een ander geslacht, maar ook op iemand van je eigen geslacht. Weten dat dit mogelijk afwisselend kan zijn.		Ketnet Dr. Bea show, afl. 8: homoseksualiteit	x	x	x	
Mensen die (meestal) verliefd worden op iemand van een ander geslacht benoemen als hetero(seksueel).					x	
Jongens die (meestal) verliefd worden op een jongen benoemen als homo(seksueel).		boeken: De boer en dierenarts (P. Lammers), Koning en koning (L. De Haan) Ketnet Dr. Bea show, afl. 8: homoseksualiteit			x	
Meisjes die (meestal) verliefd worden op een meisje benoemen als lesbisch.		Prinses Nina (M. Achterbergh), Prinses Pompelien gaat trouwen (B. Minne) Ketnet Dr. Bea show, afl. 8: homoseksualiteit			x	
Mensen die de ene keer verliefd worden op iemand van het eigen geslacht en een andere keer op iemand van het andere geslacht, benoemen als biseksueel.		Ketnet Dr. Bea show, afl. 8: homoseksualiteit			x	
Weten dat in ons land zowel heteroseksuele als homoseksuele (inclusief lesbische) koppels kunnen samenwonen, trouwen en een gezin met of zonder kinderen stichten.					x	
Op een gezonde, respectvolle manier in dialoog gaan over hoe in onze samenleving mensen worden behandeld op basis van hun seksuele oriëntatie.					x	
Discriminatie, in dit geval op basis van seksuele oriëntatie, afkeuren.	ET MM 2.13			x	x	
Een andere seksuele oriëntatie dan die van zichzelf niet zien als een reden om liever of minder graag met iemand om te gaan.					x	

Met eigen woorden en voorbeelden uitleggen wat liefde is.				x	x	
Weten dat het opbouwen van een liefdesrelatie een proces van lange duur is.					x	
Weten dat, als je trouwt of met iemand gaat samenwonen, je in ons land mag kiezen met wie je dat doet.					x	
Weten dat ook liefde kan overgaan.					x	
Met eigen woorden uitleggen wat de raakvlakken en verschillen zijn tussen vriendschap, verliefdheid en liefde.					x	

7. Media en internet

<i>doel</i>	<i>ODET</i>	<i>info</i>	<i>leeftijd</i>			<i>klassen</i>
Verwoorden wat ze wel en niet leuk vinden online.	ET ICT 1		x	x	x	
Weten hoe ze kunnen reageren wanneer ze iets onprettigs tegenkomen: wegklikken, vertellen aan een volwassene, hulp vragen.	ET ICT 2		x	x	x	
Weten dat veel beelden over seksualiteit die te vinden zijn op het internet niet overeenkomen met de werkelijkheid.		K2B p. 5.10 Wat moet je over porno weten?		x	x	

Uitleggen wat porno is.		K2B p. 5.10 Wat moet je over porno weten?			x	
Weten dat informatie op het internet niet altijd betrouwbaar is en hier kritisch mee omspringen.		K2B p. 7.6 Surfen met de haaien		x	x	
Een of meerdere websites kennen met betrouwbare informatie over seks en wat ermee te maken heeft.					x	
De risico's verwoorden van het doorsturen of online plaatsen van eigen foto's of video's.	ET ICT 8				x	
De risico's verwoorden van het doorsturen of online plaatsen van naaktfoto's van zichzelf of anderen (sexting). Hiernaar handelen.	ET ICT 8				x	
Gaan op een passende, leeftijdsadequate manier om met sociale media.	ET ICT 8	Ketnet, Dr. Bea show, afl. 10: Online/sociale media		x	x	
Kennen de gevaren van sociale media, in het bijzonder in verband met contacten die ze nog nooit in het echt ontmoetten.	ET ICT 8	K2B p. 7.7 Chatgesprek			x	
Weten dat het in de meeste gevallen niet oké is om jezelf online als iemand anders voor te doen.	ET ICT 8				x	
Gaan online respectvol om met anderen.	ET ICT 8			x	x	
Inzien dat online pestgedrag even ernstig is als offline pestgedrag.	ET ICT 8	K2B p. 6.13 Cyberbully			x	
Weten hoe ze kunnen omgaan met online pestgedrag.	ET ICT 8, ET SV 1.4	K2B p. 6.13 Cyberbully			x	
Kritisch in dialoog gaan over schoonheidsidealen in de samenleving en de media.					x	

Weten dat schoonheidsidealen snel veranderen en tijds- en plaatsgebonden zijn.					x	
Stilstaan bij de impact van schoonheidsidealen op het eigen lichaamsbeeld en gedrag.	ET MM 2.5				x	
Weten bij wie ze hulp kunnen zoeken als ze zich onzeker voelen over hun lichaam.	ET WT 1.20				x	